

DIN NOU DESPRE PRETINSUL RĂZBOI AL LUI CARACALLA CONTRA CARPILOR

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Problema unui război al împăratului M. Aurelius Antoninus (Caracalla) împotriva carpilor s-a pus ca urmare a descoperirii (în anul 1896) unui altar cu inscripție onorifică la Oescus (Moesia Inferior)¹:

- T. Aurelio T. fil(io) Papir(ia)
Flavino, primipilari
et principi ordinis col(oniae)
Oesc(ensium) et buleutae civitatu[m]
5 Tyrannorum, Dionys(i)opol(itanorum),
Marcianopol(itanorum), Tungroru[m]
et Aquincensium, padron[o]
colleg(ii) fabr(um), honorat[o]
a d(omi)no Magno Antonino
10 Aug(usto) (sestertium) I. milia n(ummum) et XXXI [et]
gradum promotionis
[ob] alacritatem virtu[tis]
[adv]ersus hostes C[...]
et res prospere et va[lide] ges-
15 tas. Cl(audius) Nicom[edes],
buleuta civitatis [Tyra-
norum, amico dign[issimo].
I(ocus) d(atu)s d(ecreto) d(ocurionum).*

Din inscripție rezultă că T. Aurelius Flavianus a fost recompensat de împăratul Caracalla (la data punerii inscripției: *Divus Magnus Antoninus*) pentru fapte de arme, menționate în r. 13: [*adv*]ersus hostes C[arpos], după lectura lui V. Dobrusky (pare-se la sugestia lui A. v. Domaszewski²). Pe baza unui decale (*ectypus*) trimis de Dobrusky, Bornmann și Hoffiller, luând linia spărturii pietrei drept hasta oblică stîngă a literei A, completau C[arpos]; această întregire a fost preluată și în CIL³.

Reexaminînd piatra, aflată în Muzeul arheologic din Sofia, D. Tudor ajungea în 1960 la concluzia că rudimentul de literă păstrat în partea dreaptă de sus a rindului cu pricina provine mai degrabă de la litera E; pe scurt, în locul respectiv ar trebui completat [*adv*]ersus hostes C[ennos]⁴.

¹ Publicată inițial de V. Dobrusky, în Sbornik za narodni umotvorenia nauka i knjižnina 16-17, 1899-1900, p. 123, nr. 36; comentată de A. v. Domaszewski, în Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst, 19, 1900, p. 146 și urm. (*non vidi*): preluată de aici în AnnEp, 1900, 55: CIL, III, 14416 („Bornmann et Hoffiller descripserunt ex ectypo quod misit Dobrusky”); IL.S. 7178.

² Vezi nota precedentă.

³ Remarca (critică) aparține lui D. Tudor (citată la nota următoare); vezi și mai departe, nota 7; AnnEp, 1961, 208.

⁴ D. Tudor, *La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, Latomus, 19, 1960, 2, p. 350-356.

noua *lectio* bazindu-se și pe informația transmisă de Cassius Dio despre luptele lui Caracalla cu neamul cennilor de la Rin (LX XVI, 14, 1).

Într-o comunicare prezentată la Congresul de epigrafie de la Cambridge, în 1967⁵, B. Gerov făcea cunoscută o altă inscripție de la Oescus, păstrind numai câteva rinduri din partea ei finală⁶:

---	o	--- ob alac	
ritat	em	virtu	tis in
host	es et rex	feli?	
cite?	r(?) Tyræ ge	stas	.
 T(itus) Aurel(ius) Ar|emido|
 rus aug(ustalis) col(oniae) |Oesc(ensium)|
 patrono op|timo|.

B. Gerov observa că este vorba de o nouă inscripție onorifică dedicată lui T. Aurelius Flavinus; aceasta rezultă din conținutul r. 2—4 (foarte asemănător cu r. 12—14/15 din inscripția CIL III 14416), precum și din numele dedicantului, care ca libert și client al lui T. Aurelius Flavinus îi poartă *praenomen*-ul și *nomen*-ul.

Pe baza acestei noi inscripții s-a ajuns la o lectură justă a r.14 al inscripției onorifice a lui Cl. Nicomedes. Deja D. Tudor observase că ultimul cuvânt reconstituit din rîndul respectiv ar trebui transcris e[alide] iar nu va[lide]⁷. B. Gerov (la sugestia lui G. Mihailov) arată însă că singura literă păstrată din cuvîntul respectiv este în realitate Y; de asemenea, înaintea acestei litere nu se află conjuncția *et* (ligatura E+T, cum apare în CIL III 14416), ci un simplu T. B. Gerov completa prin urmare (r. 14/15): [e]t res prospere Ty[rae ges]/tas, prin analogie cu inscripția dedicată de augustalul T. Aurelius Artemidorus⁸.

Cu același prilej, B. Gerov a verificat și lectura Ca[rpos] din ultimul rînd al inscripției; el recunoaște că pe piatră se vede o fractură oblică de la stînga la dreapta, iar sus se mai păstrează doar colțul unei haste — care, din cauza distanței dintre aceasta și litera C, crede că trebuie să provină de la litera A. Prin urmare, lectura C[arpos] i se pare sigură⁹.

Evenimentele consemnate de aceste inscripții au format, la doi ani după publicarea comunicării lui B. Gerov, obiectul unui studiu amănunțit al Emiliei Doruțiu-Boilă¹⁰; după ce face un rezumat al discuțiilor, autoarea citată notează: „Inscripția lui T. Aurelius Flavinus spune explicit că acest personaj a condus operații militare în împrejurimile Tyras-ului, împotriva unor dușmani al căror nume nu poate fi întregit

⁵ B. Gerov, *Die Invasion der Carpen im Jahre 214*, in *Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy Cambridge 1967*, Oxford, 1971, p. 431—436.

⁶ *Ibidem*, p. 432.

⁷ D. Tudor, *op. cit.*, p. 352, nota 1.

⁸ B. Gerov, *op. cit.*, p. 433.

⁹ *Ibidem*: „Was die Lesung Ca[rpos] in Zeile 13 betrifft, so hat Tudor Recht, wenn er behauptet (S. 351), daß kein A da steht. Dort sieht man eine quer von links nach rechts laufende Fraktur des Steines und die obere Ecke einer Hasta, die wegen ihren größeren Distanz von C ganz bestimmt nicht einem E, wie Tudor glaubt, sondern einem A angehört. Von diesem A aber ist wegen der großen Inklination der Fraktur nicht weiter erhalten. Also die Ergänzung C[arpos] darf als gesichert gelten“. În realitate, capătul de sus al hastei nu poate în nici un caz să provină de la litera A.

¹⁰ E. Doruțiu-Boilă, *Incursiunea carpilor din anul 214 e.n.*, SCIV, 24, 1973, 3, p. 435—441

decit cu cel al carpilor. Nepotrivirea dintre această știre și informația transmisă de textele literare antice, nepotrivire care l-a determinat pe D. Tudor să transfere pe frontul Rinului acțiunea militară a lui T. Aurelius Flavinus, este doar aparentă. Cum am spus mai sus, evenimentele relatate au fost datate în anul 214 și ele au fost legate de vizita pe care împăratul Caracalla a întreprins-o în acest an în provinciile dunărene¹¹.

Cu exact zece ani în urmă apărea cartea lui B. Dobson, *Die Primipilares*; autorul acceptă propunerea de revizuire a lui D. Tudor (lectura citată după *Année épigraphique*), dar nu are cunoștință de studiile publicate de B. Gerov și E. Doruțiu-Boilă privitoare la misiunea lui T. Aurelius Flavinus¹². Deoarece acest ofițer a fost recompensat în două rânduri de împărat (o dată cu 50 000 de sesterți, a doua oară cu 25 000)¹³, B. Dobson observă pe bună dreptate (la sugestia lui E. Birley) că recunoștința imperială s-a manifestat în două împrejurări diferite¹⁴: o dată *[ob] alacritatem virtu[tis ad]versus hostes C[ennos]*, a doua oară (*[ob]*) *res prospere et va[lide] ges[tas]*.

Până aici, misiunea noastră a fost de a aduce la zi discuția problemei. Ne grăbim însă a arăta că justetea observației lui E. Birley (apud Dobson) se confirmă prin noua lectură (propusă de Gerov) a r. 14 al inscripției de la Oescus. Rezultă că T. Aurelius Flavinus s-a remarcat în cursul unor acțiuni militare petrecute în două locuri diferite din punct de vedere geografic: spre gurile Rinului (cum a arătat D. Tudor, împotriva cennilor) și la cetatea de la limanul Nistrului. Inscripția nu conține deci nici o informație despre eventuale lupte ale lui Caracalla cu carpilor¹⁵.

Încercînd a trasa mersul carierei lui T. Aurelius Flavinus, urmăim în continuare sugestiile lui Dobson: Acest ofițer a luat parte la luptele cu cennii, în anul 213, cu care ocazie a fost recompensat de împărat cu o sumă de bani; în aceste împrejurări a primit desigur și titlul de decurion (*buleuta* este termenul grec, utilizat de cetățile pontice) al cetății *Atuatuca Tungrorum* (azi Tongres). După aceea a îndeplinit o misiune la Tyras; pentru ducerea ei cu bine la capăt, a fost iarăși gratificat de împărat. Din inscripție mai aflăm că, în afară de recompensele bănești, T. Aurelius Flavinus a fost cinstit (*honoratus*) cu înaintarea în grad (*gradus promotionis*); așa cum a subliniat Dobson, expresia privește amîndouă împrejurările care l-au favorizat la avansările în ierarhia centurionatului legionar. Cum evenimentele de la Tyras sînt ulterioare celor petrecute la Rin, rezultă că abia după aceea a căpătât primipilatul¹⁶ — pe care l-a exercitat

¹¹ *Ibidem*, p. 437.

¹² B. Dobson, *Die Primipilares. Entwicklung und Bedeutung, Laufbahnen und Persönlichkeiten eines römischen Offiziersranges* (Beihefte der Bonner Jahrbücher, Band 37), Köln-Bonn, 1978, p. 295, nr. 191.

¹³ A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*² (ed. B. Dobson), Köln-Graz, 1967, p. 111.

¹⁴ B. Dobson, *Die Primipilares*, p. 295, nota 580.

¹⁵ Este motivul pentru care titlul articolului nostru urmează îndeaproape pe cel al lui D. Tudor (*supra*, nota 4).

¹⁶ Iar nu pe cînd se afla în misiune la Tyras, deoarece mențiunea avansării în grad după primipilat nu și-ar mai avea sensul. Cf. E. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 437, nota 8: „T. Aurelius Flavinus fusese probabil *primus pilus* în legiunea *I Italica* și comandant al vexilației din Tyras”.

probabil în legiunea II Adiutrix, în Pannonia Inferior; de acest moment se leagă și titlul de *buleuta* (decurion) deținut la Aquincum.

Interesul nostru pentru cele două inscripții este determinat în primul rînd de acele *res prospere Ty[rae ges]/tae*, „fapte săvîrșite cu noroc la Tyras”. Se pune deci problema cine au fost cei care au prilejuit faptele de arme ale acestui ofițer.

În această privință, ne atrage atenția o informație din *Historia Augusta*. În biografia lui Caracalla (*Ant. Carac.* 10,6) se relatează că, după asasinarea lui Geta, Helvius Pertinax, fiul fostului împărat Pertinax, îndeamnă pe Caracalla în bătaie de joc să-și adauge la titlurile triumfale încă unul: «*Adde si placet etiam Geticus Maximus*», *quod Getam occiderat fratrem, et Gotti Getae dicerentur*: *quos ille dum ad Orientem transit, tumultariis proeliis devicerat*, («*Adaugă dacă vrei și pe cel de Geticus Maximus*», căci ucises pe fratele său Geta, iar goții erau numiți și geți – pe care el, cînd s-a dus în Orient, i-a învins prin lupte de învîlmășeală”) (vezi și *Ant. Geta* 6,6; *Adde et Geticus Maximus, quasi Gotticus*). Trecînd peste partea anecdotică și discuțiile în jurul veridicității acestui moment, credem că știrea despre luptele lui Caracalla cu goții conține o informație reală¹⁷. Astfel, de la Cassius Dio aflăm că împăratul avea în garda sa celți și sciți (LXXVIII 5 și 6); celți sînt denumiți de același autor de exemplu cennii (vezi LXXVI 14, 1), iar sciții nu pot fi decît populații (eventual amestecate) trăind la nordul Mării Negre. Despre contactele mai timpurii ale romanilor cu goții, poate încă de la sfîrșitul sec. II, ne informează o inscripție de la Motha, din Arabia, din care aflăm de prezența unor *gentiles* în slujba romanilor: Μνημεῖον Γούθθα υἱοῦ Ἑρμινάρτου πραιποσίτου γεντιλίων ἐν Μοθανοῖς ἀναφερομένων ἀπογεν(ομένη)ου ἐτῶν ιδ', ἐτι ρβ' Περτιίου κα' (28 februarie 208; inscripția este datată după era de la Bostra)¹⁸.

Ar fi deci posibil ca acele *res prospere Ty[rae ges]/tae* să privească tocmai respingerea unei razii gotice asupra cetății de la limanul Nistrului. Vor fi afectat aceste acte banditești de asemenea cetățile Dionysopolis și Marcianopolis, care il cînstese și ele pe T. Aurelius Flavianus cu titlul de *buleuta*? Considerînd pe carpi drept autorii acestei invazii, B. Geroș aducea în discuție o altă inscripție de la Dionysopolis: Ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος. Ἀγαθῇ τύχῃ. Δὲ Δολιχαῖω Μ. Πομπ[έ]ϊος Λούκιος, βενεφ[ε]ικάριος ὑπατικοῦ λεγ. α' Ἰταλικῆς Ἀντωνεινιανῆς, βουλευτῆς Διονυσοπολειτῶν Καλλατιανῶν Μαρκιανοπολειτῶν εὐχχριστήριον¹⁹; ar rezulta din această inscripție că și Callatis a fost afectat de aceste evenimente²⁰. Indiferent dacă este vorba de carpi sau goți.

¹⁷ Vezi B. Geroș, *op. cit.*, p. 431 (cu nota 5), 433; informația este respinsă de E. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 431.

¹⁸ Bulletin épigraphique, 1943, 76; vezi pentru discuția acestei inscripții și implicațiile ei istorice: M. P. Speidel, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 11, 8, 1977, p. 712–715 (la nota 110 se face legătura și cu știrea din biografia lui Caracalla).

¹⁹ M. Mircov, *Izvestija-Varna*, 4, 1968, p. 171 ș.u.: IGB, 1², 24 bis. Cf. B. Geroș, *op. cit.*, p. 436; E. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 437.

²⁰ E. Doruțiu-Boilă, *loc. cit.*; vezi și p. 438 (pentru unele emisiuni monetare de la Marcianopolis și Callatis, despre care autoarea presupune că ar avea legătură cu evenimentele amintite).

Probabil însă că evenimentele nu au avut nici pe departe amploarea atribuită de istoricii moderni ²¹. Acordarea de onoruri municipale unor ofițeri din trupele staționate în provincie era o practică răspândită în această epocă; cinstirea lui T. Aurelius Flavinus este deci cit se poate de firească, dacă avem în vedere și faptul că el era originar din Oescus ²², unde a revenit după retragere. Cit privește cinstirea similară a lui M. Pompeius Lucius, *beneficiarius consularis* provenind din *principales* legiunii I Italica (staționată la Novae), aceasta se datorează mai degrabă grijii cetățenilor din Dionysopolis, Callatis și Marcianopolis de a-și face favorabil pe șeful postului de poliție militară din zona respectivă a litoralului; credem că am merge prea departe cu închipuirea văzind cum un subofițer cu sarcini administrative și politicești ²³ respinge bande, fie și izolate, de răufăcători veniți pe mare și comițând jafuri în teritoriile cetăților amenințate.

À NOUVEAU SUR LA PRÉTENDUE GUERRE DE CARACALLA CONTRE LES CARPES

RÉSUMÉ

L'inscription honoraire d'Oescus (Mésie Inférieure) dédiée au primipilaire T. Aurelius Flavinus par le conseil de cette colonie (CIL, III, 14416 = ILS, 7178), a suscité plusieurs fois l'intérêt des épigraphistes et des historiens, spécialement par la mention offerte par les lignes 8–15 : *honorat[o] / a divo Magno Antonino / Augusto*) *HS L milia n(ummu)m*) *et XXV [et] / gradum promotionis / [ob] alacritatem virtu[tis] / [adv]ersus hostes C[arpos] / et res prospere et va[l]ide ges[si]tas*. Cette information a été contestée en 1960 par D. Tudor (*La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, Latomus, 19, 1960, 2, p. 350–356); en base d'un texte de *l'Histoire romaine* de Cassius Dion (LXXVI, 14, 1) à propos des luttes de l'empereur Caracalla contre les populations barbares de la zone du Rhin, il avançait pour la ligne 13 la lecture : *[adv]ersus hostes C[ennos]* (AnnÉp, 1961, 208).

Un nouveau fragment d'autel, dédié au même personnage également à Oescus, permettait à l'éditeur (B. Gerov, in *Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy Cambridge 1967*, Oxford, 1971, p. 431–436) aussi une importante amélioration de la lecture des lignes 14–15 de l'inscription CIL, III, 14416 : *et res prospere Ty[rae ges]tas*. En échange, B. Gerov (accepté par E. Doruțiu-Boilă, SCIV, 24, 1973, 3, p. 435–441) rejetait — mais sans fondement — la rectification proposée par D. Tudor.

²¹ Gh. Bichir, Dacia N.S., 24, 1980, p. 179; idem, Thraco-Dacica, II, 1981 p. 88 („Primul nivel de locuire de la Mătăsaru notat cu III₁ încetează în vremea lui Caracalla și este de pus în legătură cu atacul carpilor din anul 214, care în funcție de observațiile făcute de noi la Stolniceni-Buridava, reiese că acesta a afectat și Dacia Inferior nu numai Moesia Inferior”, sic); idem, *Gelo-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 93.

²² A. v. Domaszewski, *Rangordnung*², p. 87.

²³ *Ibidem*, p. 32–34.

Sans avoir connaissance des contributions de B. Gerov, B. Dobson (*Die Primipilares*, 1978, p. 295, nr. 191) remarquait que T. Aurelius Flavinus a bénéficié de la grâce impériale en deux reprises : une fois [*ob*] *alacritatem virtu[tis ad]ersus hostes C[ennos]* (étant récompensé par l'empereur avec 50.000 sesterces) ; autre fois (*ob*) *res prospere et va[lide] gestas*, en réalité (*ob*) *res prospere Ty[rac] gestas* (étant récompensé de nouveau avec 25.000 sesterces). Il résulte clairement que notre personnage a été gratifié par l'empereur dans deux circonstances différentes : la première fois à l'occasion des luttes contre les Cennes (à la même occasion on lui accorda aussi le titre de conseiller de la cité des Tongres), ultérieurement pour son action énergique à l'appui des citoyens de Tyras attaqués par des ennemis inconnus. À notre avis, le péril qui menaça la cité de Tyras a été déterminé par une première razzia des Goths dans les territoires des cités situées sur le bord nord-ouest de la Mer Noire (voir Hist. Aug., *Carac.*, 10,6 ; cf. M. P. Speidel, ANRW, II, 8, 1977, p. 712—715 et note 110).